

MITROPOLIA OLTENIEI

REVISTA

**ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI,
ARHIEPISCOPIEI RÂMNICULUI,
EPISCOPIEI SEVERINULUI ȘI STREHAIEI,
EPISCOPIEI SLATINEI ȘI ROMANAȚILOR
ȘI
A FACULTĂȚII DE TEOLOGIE – CRAIOVA**

ANUL LXIII, NR. 1-2, IANUARIE-APRILIE, 2011

**EDITURA MITROPOLIA OLTENIEI
CRAIOVA**

ISSN: 1013-4239

DESPĂRTIREA DE MAEȘTRI

Creștinismul lui Mircea Eliade în viziunea lui I.P. Culianu

ADRIAN BOLDIȘOR

Cuvinte cheie: *Mircea Eliade, I.P. Culianu, maestru, discipol, creștinismul*
Keywords: *Mircea Eliade, I.P. Culianu, master, disciple, christianity*

Introducere

Despre relația dintre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu se pot spune multe, impresia fiind aceea că niciodată nu s-a spus totul. Acest lucru se datorează atât unor condiții obiective, cât și altora subiective. În primul rând, moartea tragică a lui Culianu nu i-a permis să-și spună ultimele gânduri despre maestrul de care se pare că se îndepărtase, în ceea ce privește ideile, în ultima perioadă din scurta sa viață (deși „despărțirea” s-a produs încă din timpul vieții lui Eliade, relația dintre cei doi a rămas, până la moartea lui Culianu, una de tipul maestru-discipol).¹²⁴ Nici Eliade nu și-a spus ultimul cuvânt despre discipolul său, așa cum se poate observa din paginile *Jurnalului* său,¹²⁵ iar schimbul epistolar ne ajută doar în creionarea

---

¹²⁴ Este vorba nu numai de diferențe în ceea ce privește ideile cu privire la diferite teme de istorie a religiilor, ci și în legătură cu trecutul politic al lui Eliade. Culianu afirmase: „Va mai trebui să demonstrez că tot ce am scris despre Eliade a fost dictat de regula fundamentală a istoricului, care este aceea de a urmări adevărul în orice împrejurări; și că din această pricină a avut el impresia că-l «criticam» (IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade și broasca țestoasă cu un singur ochi*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade*, Ediția a II-a revăzută, Traducere de Florin Chirișescu și Dan Petrescu, cu o scrisoare de Mircea Eliade și Postfață de Sorin Antohi, Ed. Nemira, București, 1998, p. 263). Matei Călinescu, preocupat și el de personalitatea lui Eliade, afirma: „Culianu, ca discipol fidel și de aceea riguros (urma să adopte maxima *Amicus Plato sed magis amica veritas*), avansase mult față de mine și ajunsese să cunoască destul de bine trecutul lui Eliade și-al generației sale, chiar și fără să consulte bibliotecile românești” (MATEI CĂLINESCU, *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecții*, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 19). Ted Anton notează: „Vârșnicul savant era în căutarea unui tânăr urmaș care să-i continue munca, astfel că dorința de a dezvolta relația lor devenise reciprocă. Iar tânărul cercetător începuse, poate, pe de altă parte, să observe fisurile din opera lui Eliade. I se întâmpla deseori maestrului să nu-și argumenteze cu dovezi suficiente teoriile grandilocvente și de mare generalitate, dându-le un aspect speculativ în lumina teoriilor noi. Culianu începuse să bănuiască faptul că opera savantului era pe alocuri mai mult una de popularizare decât fondată pe o gândire originală. O dată cu acumularea tot mai temeinică a cunoștințelor de istoria religiilor, Culianu simțea că își poate construi propria poziție” (TED ANTON, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*, Ediția a II-a românească revăzută, Traducere de Cristina Felea, Prefață de Andrei Oișteanu, Ed. Polirom, Iași, 2005, pp. 111-112).

¹²⁵ La 1 august 1984, Eliade nota „Admirația mea pentru Ioan este sinceră și fără margini. [...] Sper că voi putea scrie odată tot ce gândesc despre Ioan Culianu” (MIRCEA ELIADE,

legăturii dintre cei doi.¹²⁶ O bună imagine a relației este oferită de Sorin Antohi în *Postfața* pe care o scrie cărții lui Culianu despre Mircea Eliade, acolo unde, pornind de la însemnările discipolului, îi încadrează pe cei doi savanți atât în șirul unor personalități autohtone, cât și într-un model universal: „Prin această comparație, obținem dublul simbolic românesc al liniei presocratici-Socrate-Platon: «presocraticii» noștri sunt Eminescu, Hașdeu, Iorga și Pârvan; «Socrate» e Nae Ionescu; «Platon» e Mircea Eliade.[...] Prelungind gândul lui Ioan Petru Culianu, putem prelungi și seria exemplară propusă de el. Astfel, Culianu ocupă nișa vacantă a neoplatonismului”.¹²⁷

Discipol și/sau contestatar

În cartea *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale*, Nicu Gavriluță prezintă șapte puncte prin care Culianu se distanțează de maestrul său, așa cum se poate observa din monografia publicată în anul 1978, cât și din proiectul de carte din perioada 1982-1983, *Mircea Eliade necunoscutul*. „Abordarea nouă, exigentă și provocatoare este exact ceea ce a propus I.P. Culianu în cărțile sale. Prin urmare, distanțarea față de anumite supoziții și principii ale Maestrului Eliade era absolut firească și de înțeles. După ani și ani de permanentă venerare a Maestrului, Culianu a sfârșit prin a «tăia aripile Tatălui», după expresia consacrată a lui Freud. Această distanță asumată are însă în spate o argumentație consistentă, cu efect persuasiv”.¹²⁸

Jurnal, Volumul II, 1970-1985, Ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 468).

¹²⁶ IOAN PETRU CULIANU, *Dialoguri întrerupte. Corespondența Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Ediție îngrijită și note de Tereza Culianu-Petrescu și Dan Petrescu, Prefață de Matei Călinescu, Ed. Polirom, Iași, 2004. Într-un interviu acordat în anul 1985 lui Andrei Oișteanu, Culianu declara: „Eu am spus întotdeauna că sunt un discipol al lui Mircea Eliade, în măsura în care Domnia Sa îmi recunoaște această calitate. Întrucât, în repetate rânduri, recunoașterea s-a produs – sunt un discipol al Domniei-Sale. Mă leagă de Mircea Eliade, așa zice, toată existența mea, pentru că am încercat să devin istoric la religiilor începând din momentul în care, în primul an de facultate, într-o criză de identitate pe care mulți o au, am pus mâna pe cărțile lui... Visul a devenit realitate în măsura în care am avut ocazia de a-i fi aproape, de a studia cu el în Statele Unite și m-am bucurat în nenumărate rânduri de atenția sa binevoitoare – începând de la sugestia pentru primele mele articole, până la prefața ultimelor cărți care mi-au apărut” (*Despre gnosticism, bogomilism și nihilism, cu Ioan Petru Culianu*, în: ANDREI OIȘTEANU, *Religie, politică, mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, Ed. Polirom, Iași, 2007, p. 91. Pentru prima dată interviul a fost publicat, cu unele tăieturi și modificări, în *Revista de Istorie și Teorie Literară*, nr. 3, 1985, pp. 89-93).

¹²⁷ SORIN ANTOHI, *Culianu și Eliade. Vestigiile unei inițieri*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade*, p. 310.

¹²⁸ NICU GAVRILUȚĂ, *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale*, Prefață de Moshe Idel, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 150. Gabriela Gavril este însă de altă părere: „Deși Noica se dorește un model infailibil, Eliade își asumă (sau este perceput astfel de mai

Cele șapte puncte de distanțare ale discipolului față de maestru sunt: folosirea cu prea mare ușurință a unor formule de tipul „universal” și „aproape universal” cu referire la simbolurile religioase, pornind totuși de la exemple particulare (a se vedea *Tratatul de istorie a religiilor* și *Sacru și profanul*); lipsa unei metodologii științifice la Eliade; metode diferite de abordare a fenomenelor religioase: metoda complexității multidimensionale (Culianu) vs. metoda ireductibilității (Eliade); în opera lui Eliade sunt atât teme verificabile, cât și altele neverificabile; tema „terorii istoriei” ce i-a făcut pe unii cercetători să-l considere pe Eliade a fi „anistoric”, spre deosebire de Culianu ce era atras de temele practice, de istoria pe care dorea să o controleze; înțelegerea diferită a fenomenului șamanic (în cartea *Călătorii în lumea de dincolo*, Culianu nu face nicio referire la operele lui Eliade cu privire la șamanism; dacă pentru Eliade fenomenul se restrângea la anumite regiuni de pe glob, pentru Culianu șamanismul se putea depista peste tot); în interpretarea mitului, Eliade ar fi fost, în viziunea lui Culianu, mai aproape de van der Leeuw decât de R. Pettazzoni, așa cum afirma. „Cu toate aceste reproșuri și diferențe asumate, I.P. Culianu nu cred că l-a trădat propriu-zis pe Mircea Eliade. Și-a urmat Maestrul, deseori contrazicându-l. În momente de supărare, Culianu chiar regreta venerația pe care i-a acordat-o. Dar numai atunci – mărturie stau scrisorile către prietenul său G. Romanato. Eliade, în schimb, a avut întotdeauna față de mai tânărul Culianu «o răbdare angelică». I-a consacrat enorm din timpul său prețios. Nu de puține ori, acest lucru l-a făcut pe Culianu să se simtă important în proprii săi ochi. Mai mult, avem motive să credem că Mircea Eliade i-a fost un venerabil Maestru. De ce? În primul rând pentru că l-a învățat «cum să se dispenseze de maeștri». O dată tăiate aripile Tatălui, Culianu a sfârșit prin a vedea în Eliade un veritabil *prieten*, deși uneori – așa cum am arătat, opiniile lor nu coincideau. În fond, era și normal să se întâmple așa”.¹²⁹

Dan Petrescu descrie și el legătura ce a existat între cei doi savanți de origine română, precum și „despărțirea” lui Culianu de Eliade o dată cu trecerea timpului: „[...] o dată cu maestrul dispărut, indiferent de această afecțiune, pe plan științific Culianu trebuie să se fi simțit despovărat de presiunea ce se exercitase asupra-i. Nu l-a criticat direct, ci s-a desprins cu

---

tânărul său confrate) rolul de călăuză prin labirintul cunoașterii: este – scrie Culianu în monografia sa – un «mistagog», un «născocitor de mistere». Culianu nu pare să fi fost vreodată atât de copleșit de imaginea maestrului său, încât să simtă nevoia răzvrătirii împotriva tatălui dominator: structura sa, conturată încă de foarte devreme, l-a ferit atât de reproducerea întocmai a modelului, cât și de revolte «paricide»” (GABRIELA GAVRIL, *Jocurile maestrului Culianu*, în: *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, Volum coordonat de Sorin Antohi, Traduceri de Corina Popescu, Claudiu Dumitriu, Ioana Ieronim, Cristina Ionică, Tereza Culianu-Petrescu, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 365).

¹²⁹ IBIDEM, p. 153.

discreție de tutela și constrângătoare și, în aceeași măsură, sentimentală, care planase peste cariera sa”.¹³⁰ D. Petrescu afirmă că I.P. Culianu se „desprinsese” de Eliade încă de la monografia din 1978, punctul maxim constituindu-l *Dicționarul religiilor* (care nu conține ideile lui Eliade, deși este semnat de amândoi) și lucrarea *Călătorii în lumea de dincolo* (fără referiri la cartea lui Eliade, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*). În monografia despre Eliade, Culianu privește cu ochi critici părerea maestrului cu privire la „primatul spiritului”, așa cum a fost prezentat de savant în perioada petrecută în România. Pe de altă parte, metoda adoptată de Eliade, morfologia, este înlocuită, în cercetarea lui Culianu, cu morfodinamica. O altă diferență dintre cei doi o constituie felul în care este văzută istoria: dacă la Eliade istoria se dorește a fi sabotată, Culianu nu poate vorbi, conform ideilor sale, despre abolirea ei. La fel se pot interpreta și concepțiile lui Eliade cu privire la „un nou umanism”, „omul nou” și „arhetipul suprem”, în paralel cu părerile lui Culianu cu privire la aceste teme.

Privire critică asupra ideilor creștine eliadiene

În anul 1978, I.P. Culianu publica monografia *Mircea Eliade*, la Cittadella Editrice, Assisi, una dintre primele lucrări de acest gen despre savantul de origine română. În scrisoarea pe care o trimite discipolului său, în anul 1977, după ce citise manuscrisul, Eliade nota: „Mi-a plăcut, întâi și-ntâi, pentru că, deși te știu «eliadian», n-ai căzut în păcatul hagiografiei (așa cum am făcut eu, în *Introducerea* la ediția Hașdeu, în 1936)”.¹³¹ Cu toate acestea, Eliade nu a autorizat traducerea în limba franceză a cărții, ceea ce ridică multe semne de întrebare asupra felului în care savantul a perceput această operă. Acest eveniment „[...] îl plasează pe Culianu într-o sectă de eretici eliadieni. Ce fel de eretic a fost Culianu față de «ortodoxia» celorlalți

---

¹³⁰ DAN PETRESCU, *Ioan Petru Culianu și Mircea Eliade. Prin labirintul unei relații dinamice*, în: *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, p. 413.

¹³¹ IOAN PETRU CULIANU, *Dialoguri întrerupte. Corespondența Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, p. 96. Eduard Iricinschi notează, în legătură cu monografia lui Culianu: „Culianu stabilește temeiurile necesare unei reevaluări critice a operei lui Mircea Eliade, aplicându-i principiul properrian al falsificării cu scopul de a-i testa valențele metodologice. În «Introducerea» monografiei italiene, Culianu nu consideră opera lui Eliade ca pe o *summa* definitivă, deși o descrie drept «mult mai importantă decât orice altă operă de istorie a religiilor», jucând astfel rolul unui discipol răzvrătit împotriva maestrului, în special când anunță că este «convins și de necesitatea unei abordări noi și mult mai exigente, științific vorbind, decât cea eliadiană»” (EDUARD IRICINSCHI, *Erezie și metodă în studiile religioase. Definiția religiei în scrierile lui Ioan Petru Culianu*, în: *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, p. 585).

eliadologi declarați? Expunerile ideilor eliadiene făcute de Culianu nu le distorsionează pe acestea din urmă până a le face de recunoscut”¹³²

Într-un subcapitol al monografiei, intitulat *Creștinismul și religiile lumii*, Culianu nota: „Observația lui Saliba potrivit căreia Eliade, în operele sale de istorie a religiilor, ar vorbi ca un creștin credincios e lipsită de orice temeii. Ea se datorează unui echivoc; de fapt, Eliade face adesea aluzie la modul în care un creștin credincios ar putea înțelege un fapt sau altul. Și dacă totuși Eliade se poate defini drept un creștin, este din cu totul alte motive”¹³³. Culianu notează că elementul care diferențiază creștinismul de filosofia greacă și de gnosticism, în scrierile lui Eliade, este reprezentat de credință. Divinul s-a încarnat în timpul istoriei umane. Culianu merge mai departe în observațiile sale și este de acord, în multe privințe, cu părerea lui Altizer¹³⁴ privind originalitatea creștinismului, așa cum este descrisă de Eliade. Altizer considera că, astăzi, creștinismul a devenit un fel de gnosticism datorită izolării sale, Eliade fiind printre pușinii care, prin viziunile sale asupra sacralului, se opune formelor stabile ale creștinismului. Acest lucru se poate vedea din felul în care pune în paralel creștinismul și religiile arhaice. În viziunea lui Eliade, creștinismul nu este o religie și nu are nevoie de dialectica sacru-profana. „O analiză mai detaliată a pasajelor eliadiene despre creștinism se găsește în a doua parte a articolului lui F. Riccardi (1970), unde Saliba ar fi putut găsi destul material împotriva tezei sale după care Eliade ar vorbi ca un «creștin credincios». În orice caz, socotim că distincția eliadiană de mai sus nu mai este operantă. El însuși părea să renunțe la ea, într-un articol destul de recent (cf. Culianu, rec. *Occultism*). Dar reluarea acelorași poziții pare a se prefigura în ultima lucrare publicată (HCIR)”¹³⁵

Pe parcursul întregii monografii, Culianu face mai multe referiri la relația ce există între Mircea Eliade și creștinism, în întreaga operă a

---

¹³² EDUARD IRICINSCHI, *op. cit.*, p. 590. Florin Țurcanu notează: „Se pare că apariția în Italia a monografiei scrise de Culianu nu i-a făcut o plăcere deosebită lui Eliade, căci aceasta risca să atragă atenția bănuitoare care începea să se concentreze asupra lui aici. Era cu atât mai puțin dispus să sprijine publicarea ei în Franța sau în Statele Unite, cum îl ruga totuși Culianu” (FLORIN ȚURCANU, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, Traducere din franceză Monica Anghel și Dragoș Dodu, Cu o prefață de Zoe Petre, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 629).

¹³³ IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade*, p. 119.

¹³⁴ Altizer este printre primii autori occidentali care au scris o carte despre Mircea Eliade: THOMAS J.J. ALTIZER, *Mircea Eliade and the Dialectic of the Sacred*, The Westminster Press, Philadelphia, 1963. Teologul american a încercat să demonstreze în această lucrare că savantul de origine română este promotorul „teologiei morții lui Dumnezeu”, ceea ce Eliade a negat în mai multe rânduri. Vezi în acest sens: MIRCEA ELIADE, *Notes for a Dialogue*, în: *The Theology of Altizer: Critique and Response*, Edited by John B. Cobb, Jr., The Westminster Press, Philadelphia, 1970, pp. 234-241.

¹³⁵ IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade*, p. 120 (HCIR = *Istoria credințelor și ideilor religioase*).

maestrului, atât în cea publicată în România, cât și în cea de după 1945. Referindu-se la mai multe pasaje din eseistica eliadescă cuprinsă în volumele *Soliloquii*, *Fragmentarium* și *Oceanografie*, Culianu vorbește despre „[...] ecoul diverselor formule de ortodoxism interbelic. În orice caz, s-ar putea schița deja teoria paradoxului creștinismului, ca religie a istoriei, paradox extins la întreaga situație a omului modern, definibil ca produs cultural al creștinismului”.¹³⁶

Culianu face referire la conceptul nietzschean de *Umwertung* (răsturnare a valorilor), reinterpretat în lumina ortodoxismului românesc interbelic, „[...] moștenitorul poate al unor mișcări spirituale ca «stărețismul» rusesc, ce-și are originea în secolul al XVIII-lea pe pământ românesc. Dar și aici, rădăcinile ultime ale gândirii eliadiene nu trebuie căutate în cercurile bucureștene ale timpului. Valorile spirituale genuine ale ortodoxismului îl obsedau deja în secolul trecut pe un mare poet ca Eminescu (1850-1889), interpret poetic al diverselor tratate de ascetică din secolul al XVIII-lea și desăvârșit cunoscător al *Filocaliei*”.¹³⁷ În multe din scrierile sale din perioada românească, dar și în articolele scrise în exil, Eliade se arată a fi foarte apropiat de Eminescu.

În perioada 1982-1983, Culianu a scris un nou studiu, *Mircea Eliade necunoscutul*, în care insistă asupra perioadei românești din viața maestrului. Culianu îl consideră pe Eliade a fi asemenea lui Nae Ionescu: el scapă oricărei clasificări tradiționale. Apropierea de mișcările de extremă dreapta din partea unei mari mase de intelectuali români interbelici se datorează, în viziunea lui, eticii ortodoxe. „Din același motiv, aș ezita să-l calific pe Eliade «de dreapta». El însuși este un reprezentant de elită al acestei etici ortodoxe pe care o primise în chip fatal datorită apartenenței sale la cultura română, lucru de care subtil Nae Ionescu încercase să-l convingă atunci când discipolul său își propunea, naiv, să devină ortodox. De aceea, Eliade este deopotrivă un romantic întârziat, un solitar, un savant care a uimit lumea occidentală prin originalitate, un om simplu, cinstit, loial, al cărui ideal a fost sfințenia ca pace și iradiere universală a iubirii. Reușita lui – uimitoare fiindcă nu implică nicidecum renunțarea la etica lui

---

¹³⁶ IBIDEM, pp. 39-40.

¹³⁷ IBIDEM, p. 42. Rosa del Conte este cea care a scos în evidență „importanța eredității ortodoxe eminesciene” (p. 42). Vezi și: MIRCEA HANDOCA, *Viața lui Mircea Eliade*, Ediția a III-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002 (capitolul *Eminescu în viziunea lui Mircea Eliade*, pp. 167-181). Culianu se ocupă de opera lui Mihai Eminescu și în alte lucrări publicate sau rămase în manuscris. Vezi în acest sens: IOAN PETRU CULIANU, *Studii românești. Fantasmе nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, Traduceri de Corina Popescu și Dan Petrescu, Ed. Nemira, București, 2000 (*Notă despre opis și teoria în poezia lui Eminescu*, pp. 27-34, *Romantism acosmic la Mihai Eminescu*, pp. 35-47, *Fantasmе nihilismului la Eminescu*, pp. 48-65, *Fantasmе erosului la Eminescu*, pp. 66-81, *Fantasmе libertății la Mihai Eminescu*, pp. 82-121).

românească – nu trebuie considerată în termeni oarecare: ea reprezintă un fenomen cu atât mai rar cu cât contrazice chiar conceptul occidental de reușită”¹³⁸.

Culianu afirmă că etica ortodoxă nu reprezintă decât o „fosilă vie”. Pornind de la aceste considerații, el notează că Eliade și-a creat un mit personal în care se poate găsi oricine, deoarece s-a transformat în model exemplar. „Sunt înclinat să cred că Eliade se consideră el însuși ca aparținând dreptei în aceeași măsură în care Nae Ionescu se crede pe sine însuși ortodox: fiecare dintre ei aparține inevitabil unei culturi care funcționează ca o categorie formativă transindividuală. Atitudinile și aptitudinile personale însă n-au nimic de-a face cu această matrice culturală abisală. În plus, Eliade poartă fatalmente în sine nu numai amprenta ortodoxiei, ci și propriu-i trecut, condiționat de etica sa, dar aducând și corective acestei etici. Un astfel de corectiv este de *a tăcea* și de *a lăsa lucrurile în voia lor*: mitul va copleși în cele din urmă realitatea, preschimbând-o într-un vis pe care-l visa adolescentul bucureștean și pe care savantul american l-a făcut să se îndeplinească de mult”¹³⁹.

Influența lui Nae Ionescu asupra lui Mircea Eliade este una dintre temele pe care I.P. Culianu le-a analizat și mai târziu, cu referire la felul în care ideile creștine promovate de Profesorul-filosof au prins rădăcini în sufletul tânărului discipol. Culianu afirmă că Nae Ionescu era cu siguranță un credincios ortodox ce își apăra credința în fața tuturor celor ce mărturiseau altfel. „În ciuda eforturilor sale, tânărul Eliade *n-a putut fi un credincios*. Acesta este motivul pentru care, chiar atunci când Eliade utilizează – și o face cât se poate de des – concepte creștine cum ar fi «iubire», «caritate», «mântuire», «comuniune», el le dă o valoare personală, de experiență «trăiristă», dacă nu chiar o valoare terestră. Nae Ionescu era probabil sincer în credința sa, deși era și el făcut din aceeași «carne slabă» ca toți ceilalți. La rândul său, Eliade *avea în el ceva de reformator*: făcea

---

¹³⁸ IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade necunoscutul*, în: Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, p. 265.

¹³⁹ IBIDEM, p. 266. În continuare, Culianu notează: „Exemplul cel mai sublim al acestei paradoxale etici ortodoxe căreia Mircea Eliade îi este o victimă predilectă mi-a fost însă dat de soția sa, Christinel Eliade. Capitolul de față este menit să se încheie printr-o parabolă ce-i va explica poate unui francez deznădejdea dintotdeauna de a fi român și orgoliul insurmontabil care o însoțește tot timpul. Sunt cunoscute sentimentele exilaților români de toate culorile pentru Stalin, care, ocupându-le patria, i-a dat pradă unei sorți dramatice. Ori, auzind la radio știrea morții lui Stalin, pe care-l știa vinovat, între altele, de agonia poporului român, Christinel Eliade s-a grăbit să caute o biserică. A intrat înăuntru. A aprins o lumânare și s-a rugat pentru sufletul lui Stalin”.

parte dintre acele extrem de rare personalități care au capacitatea de a conferi cuvintelor tocite un înțeles nou, personal, neașteptat”.¹⁴⁰

După apariția monografiei despre maestrul său de la Chicago, Culianu s-a gândit să redacteze o altă carte, ce ar fi trebuit să aibă la bază douăzeci și una de întrebări la care Eliade, din păcate, nu a apucat să răspundă. Din întrebările pe care Culianu se pregătea să i le adreseze, se poate observa preocuparea discipolului pentru teme privind legătura maestrului cu extrema dreaptă românească, dar și în legătură cu raportul dintre Eliade și creștinism. Se pare că discipolul avea deja alte păreri față de credința lui Eliade, apropiindu-l, într-un oarecare fel, de creștinismul ortodox așa cum s-a manifestat în România interbelică. Astfel, întrebarea a opta face referire la credința nemărturisită a lui Eliade. „Am despre dumneavoastră imaginea unui necredincios, dar a unui necredincios *creștin*. Cred îndeosebi că sunteți profund marcat de etica ortodoxă, ceea ce vă face și mai interesant, mai ales că ați izbutit să aveți o reușită excepțională într-o lume dominată de alte categorii etice, de îndepărtată origine protestantă și contrareformată. Ce credeți despre asta?”.¹⁴¹ În întrebarea următoare, Culianu face referire directă la raportul dintre ortodoxie și protestantism așa cum se poate desprinde din opera eliadiană, acolo unde afirmațiile savantului de la Chicago sunt contradictorii. „Teza mea este că marea nenorocire a românilor este de-a fi ortodocși și deci de a cădea în sfera de influență slavă, iar apoi de a rămâne în marginea marilor transformări occidentale, a apariției capitalismului, care este un produs al eticii *protestante*. Desigur, un exemplar reușit, ca dumneavoastră, al acestei romanități orientale prezintă aspecte etice extrem de atrăgătoare, aș zice chiar sublime. E vorba însă de fosile vii care n-au nicio șansă de a rezista în fața individualismului occidental. Bineînțeles, ca fost entomolog, ați putea să ne spuneți că insectele chitinoase ajung până la noi din străvechime și că ele au putut rezista selecției naturale fiindcă au o carapace solidă. Dar ortodoxismul e tocmai dimpotrivă: n-are carapace, e gol, expus răutății celorlalți ...”.¹⁴²

---

¹⁴⁰ IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade și broasca țestoasă zburătoare*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Studii românești. Fantasmеle nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, p. 336. Pentru prima dată studiul a apărut sub titlul *Mircea Eliade und die blinde Schildkröte*, în: H-P. Duerr (ed.), *Die Mitte der Welt*, Suhrkamp, Frankfurt, 1984.

¹⁴¹ IDEM, *Convorbiri. Întrebări*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Mircea Eliade*, p. 271.

¹⁴² IBIDEM. La întrebarea a douăzecea, Culianu nota în legătură cu „chestiunea ortodoxă”: „Oare o veți apăra? În prima parte a textului meu, am susținut ideea că evoluția globală a țărilor din Estul european a fost mult mai lentă decât a țărilor din Vest, din cauza absenței unei etici economice la înălțimea epocii. Iar acest decalaj este în bună măsură imputabil ortodoxiei. Am mai afirmat de asemenea – lucru pe care-l veți găsi prea îndrăzneț, îmi închipui – că apărarea ortodoxiei prin reluarea unei teze slavofile și chiar panslaviste din secolul al XIX-lea a fost greșeala capitală a intelectualității românești dintre cele două

Preocupările lui Culianu cu privire la opera maestrului său au continuat cu trecerea timpului, materializându-se în studiul *Antropologia filosofică (L'anthropologie philosophique)*, publicat în numărul omagial dedicat lui Eliade în *Les Cahiers de l'Herne*, în anul 1978. Însemnările lui Culianu pornesc de la raportul pe care îl realizează Eliade, în operele sale, între omul arhaic și omul modern, religia acestuia din urmă fiind creștinismul. Acesta a propus omului libertatea personală și timpul continuu, ireversibil, dar și credința ce-i dă libertatea de a interveni în structura ontologică a Universului. Eliade propune o antropologie dualistă, deoarece viața omului modern se desfășoară pe două planuri paralele: al istoriei și al mitului. „Această antropologie filosofică dualistă implică la limită, după cum s-a observat, că orice adevărată realizare umană se așează în afara istoriei și chiar împotriva ei: căci singura realizare definitivă este de a atinge planul sacralului și de a ne lăsa absorbiți de el”¹⁴³. Omul modern, istoric, continuă să trăiască după aceleași categorii ca și omul pre-modern, structura vieții inconștiente având la bază inițierea implicată în contactul cu istoria. Culianu analizează aceste idei în opera beletristică eliadiană.

Într-un eseu despre Mircea Eliade, scris în iulie-august 1974 și destinat să apară în *Les Cahiers de l'Herne*, Culianu se întreba în legătură cu felul în care vede savantul român religia creștină. Pornind de la ideea că aceasta este religia omului modern, istoric, care i-a descoperit libertatea personală și timpul continuu, precum și posibilitatea de a interveni în structura ontologică a universului, Culianu afirmă: „Cu toate acestea, la o analiză atentă, distincțiile lui Eliade referitoare la creștinism, reținute ca un *nec plus ultra*, nu par inamovibile. Într-adevăr, de care creștinism e vorba? Dacă e vorba de protestantism în general, descoperirea timpului continuu și a libertății personale par să fi abolit cel puțin schemele de repetiție. Creștinismul nu este totuși o ideologie și, lipsit de aspectu-i liturgic, riscă să se reducă la asta. Or, în liturghie, creștinismul este departe de a aboli timpul ciclic: viața creștinului este reactualizarea anuală a nașterii, învățaturii, patimilor și morții lui Hristos pe cruce, urmate de învierea lui. Ciclicitatea aceasta liturgică a fost întotdeauna remarcată, dar s-a preferat să nu fie

---

războaie. Răspunzător de aceasta se face, în bună parte, acel mare patriot și profet național care a fost Nicolae Iorga. Dar cei care au pozat în reprezentanți ai celei de «a patra Rome» ce se voia Bucureștiul interbelic au fost «ortodoxiștii». Și Nae Ionescu. Cum explicați asta din partea unui personaj atât de subtil ca Nae Ionescu?» (p. 275).

¹⁴³ IDEM, *Antropologia filozofică*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Studii românești. Fantasmе nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, p. 217. Pentru prima dată studiul a fost publicat cu titlul *L'anthropologie philosophique* în: *Les Cahiers de l'Herne*, nr. 33/1978.

socotită o componentă *sine qua non* a creștinismului, căci ea reprezintă o elaborare mai târzie”.¹⁴⁴

Pornind de la ideea că religia creștină se cristalizează ca religie începând din sec. al IV-lea, îndepărtarea elementului liturgic conduce la schimbarea structurii. Prezentarea eliadiană a creștinismului drept religia „omului căzut”, datorită faptului că ideile de istorie și progres reprezintă o cădere din sferele arhetipurilor și repetiției, este o greșeală, deoarece pierde din vedere evenimentele ce s-au produs la începuturile creștinismului. Creștinul adevărat nu face decât să reactualizeze evenimentele paradigmatiche de atunci. „Dacă nu retrăiește acele evenimente, el reduce creștinismul la o ideologie, deci la *altceva* decât își propune creștinismul să fie. Oare omul modern se exprimă cu adevărat prin adeziunea sa la antropologia creștină? Poate, dacă este redus creștinismul la un aspect ideologic și moral, deci nu mai e socotit o *religie*. Omul nu va mai fi atunci protejat de «teroarea timpului» grație reactualizării periodice a evenimentului întâmplat pe Golgotha”.¹⁴⁵ Dar, omul modern este produsul sec. al XVI-lea, al acelor componente care n-au făcut parte la început din structura creștinismului autentic. „Neajunsul opiniei lui Eliade cu privire la acesta este că omul modern ar trebui considerat, ca aderent la antropologia creștină, ca existând deja, contemporan cu Sf. Pavel. Or, e sigur că după ce creștinismul s-a constituit ca religie și deci și ca reactualizare liturgică și psihologică a evenimentelor de la originile sale, acest om modern nu exista: e îndoielnic ca el să fi descoperit «libertatea personală» și e și mai îndoielnic să fi abolit timpul ciclic. Omul modern se vedește exact acela care se desprinde de antropologia supranaturală creștină, care descoperă libertatea personală renunțând să se mai supună voinței divine, care abolește timpul reiterării evenimentului de la originile creștine, substituindu-i timpul linear al istoriei sale”.¹⁴⁶

Pe urmele maestrului...

În legătură cu felul în care discipolul Culianu a dus mai departe ideile, gândurile și proiectele maestrului Eliade, trebuie menționate trei lucrări de o importanță majoră: *Dicționarul religiilor*, volumul 4 din *Istoria credințelor și ideilor religioase* și cele 16 volume ale *Enciclopediei religiilor*.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ IDEM, *Experiență, cunoaștere, inițiere. Un eseu despre Mircea Eliade*, în: IOAN PETRU CULIANU, *Studii românești. Fantasmăle nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, p. 234.

¹⁴⁵ IBIDEM, p. 235.

¹⁴⁶ IBIDEM, p. 236.

¹⁴⁷ La întocmirea *Enciclopediei*, Culianu a contribuit cu mai multe articole: *Ascension; Astrology; Bendis; Dacian Riders; Geto-Dacian Religion; Gnosticism*, articole on *Gnosticism*

Primele însemnări eliadiene despre un *Dicționar*, care să fie semnat de către cei doi, apar încă din 1975, lucrarea finalizându-se după moartea savantului de la Chicago. Prins în mai multe proiecte, terminarea *Istoriei* sale, dar și voluminoasa *Enciclopedie*, Eliade l-a însărcinat pe Culianu să scrie *Dicționarul* la care gândea ca la o lucrare în care religiile să fie trecute în ordine alfabetică. Necesitatea unui *Dicționar* o argumentează Culianu în *Cuvântul înainte*, scris în 1989, la apariția cărții. În plus, discipolul descrie și felul în care îl vedea pe maestrul său în acest moment: „Mircea Eliade poseda, neîndoios, propriul său filtru hermeneutic, precum și o incomparabilă experiență în studiul religiilor. În plus, el era înzestrat cu o rară curiozitate, precum și cu o extraordinară suplețe metodologică. La sfârșitul carierei sale, el invidia încă libertatea și creativitatea oamenilor de știință în raport cu istoricii și cu universitarii din domeniul științelor umane, ale căror inhibiții le explica printr-un veritabil complex de inferioritate”.¹⁴⁸

În anul 1993, Roger Corless, recenzând două dintre cărțile lui Eliade, *De la primitivi la Zen*¹⁴⁹ și *Dicționarul religiilor (Ghidul)*, se întreba în legătură cu direcția ce va trebui adoptată în disciplina Istoria religiilor după dispariția savantului, afirmând că Eliade „[...] era o pecete a profeților în religia sau tradiția cunoscută ca «Istoria religiilor» și, după el, canonul a fost închis”.¹⁵⁰ Roger Corless notează că, în fapt, întreaga operă eliadiană nu este altceva decât un eșec, dar unul magnific, acest lucru putându-se deduce și din analiza celor două lucrări. *Ghidul* ne prezintă felul în care Eliade vedea religia, în general, și religiile, în particular, nefiind o operă obiectivă și sistematică, având multe greșeli, printre care modul în care sunt definite confucianismul și budismul. Mai mult, creștinismul este prezentat mai ales ca o succesiune de controverse hristologice, islamul cu referire specială la sufism, hinduismul și șintoismul sunt doar schițate, tratarea tuturor acestor puncte fiind abstractă. „Deci, în final, ajungi la deznădejde. Cum ai de gând să predai cursul tău introductiv despre religie(ii) când aceste două cărți, care

---

from the Middle Ages to the Present; Magic, article on *Magic in Medieval and Renaissance Europe; Sabazios; Sacrilege; Sexuality*, article on *Sexual Rites in Europe; Sky*, article on *The Heavens as Hierophany; Thracian Religion; Thracian Rider; Zalmoxis*.

¹⁴⁸ IOAN P. CULIANU, *Cuvânt înainte*, în: MIRCEA ELIADE; IOAN P. CULIANU, *Dicționar al religiilor*, Cu colaborarea lui H.S. Wiesner, Traducere de Cezar Baltag, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 10.

¹⁴⁹ În legătură cu această carte, Douglas Allen și Dennis Doeing afirmau: „Titlul poate fi înșelător: după cum Eliade notează, «pre-literar» și «arhaic» ar putea fi mai bune decât «primitiv» și în niciun caz această colecție nu se poate termina cu documentele Zen. Există unele omisiuni, incluzând documentele despre iudaism și creștinism. Această carte-sursă permite cititorului să compare un mare număr de texte diverse care sunt în relație cu teme similare” (DOUGLAS ALLEN, DENNIS DOEING, *Mircea Eliade. An Annotated Bibliography*, Garland Publishing, INC. New York & London, 1980, pp. 28-29).

¹⁵⁰ ROGER CORLESS, *After Eliade, What?*, în: *Religion*, October 1993, Volume 23, No. 4, p. 373.

rezumă o atât de mare cantitate de informație despre religie(ii), sunt atât de nefolositoare?”¹⁵¹ În fapt, critica adusă de autor se extinde asupra întregii discipline, numită, în America, „Istoria religiilor”, iar în Franța, „Știința religiilor”. Cele două cărți recenzate nu sunt decât rezumarea altor două lucrări eliadiene: *Istoria credințelor și ideilor religioase* și *Enciclopedia religiilor*, fiind, în cel mai bun caz, haotic organizate, iar în cel mai rău, pseudo-creștine.

După terminarea celui de-al treilea volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, Eliade anunța, pe fila de gardă a acestuia, apariția celui de-al patrulea volum, care însă nu a mai văzut lumina tiparului în timpul vieții savantului. Publicarea lui a fost posibilă datorită colegilor și colaboratorilor săi, în principal a lui Ioan Petru Culianu, volumul apărând în Germania, în anul 1991. În *Prefața* acestei ediții, Culianu nota: „Cu câțiva ani înaintea dispariției sale – survenite la 22 aprilie 1986 –, Mircea Eliade m-a rugat să duc eu până la capăt cele două mari proiecte editoriale ale sale, dacă puterile proprii nu i-ar mai fi permis să o facă. Se referea la *Dictionary of Religions*, a cărui ediție franceză a apărut deja, și la volumul care trebuia să încheie *Istoria credințelor și ideilor religioase*, pentru care voia să alcătuiască el însuși trei capitole: o introducere în mitologia generală, un capitol despre tantrism ca anexă la religiile indo-tibetane și capitolul final despre religie în lumea modernă și postmodernă. Redactarea celorlalte șase capitole – și anume despre America de Nord, Centrală și de Sud, Africa, Japonia, China și Australia/ Oceania – o încredințase unor discipoli și colegi care îi împărtășeau convingerile”¹⁵².

Concluzii

În paginile de mai sus am încercat să prezentăm o evaluare, prin ochii lui I.P. Culianu, a ideilor creștine așa cum au fost acestea prezentate în opera lui Mircea Eliade. Acest demers l-am întreprins în speranța redactării unei lucrări mai ample despre opera savantului de origine română. Pe de altă parte, am dorit să punctăm faptul că relația maestru-discipol, așa cum se desprinde din viețile celor doi oameni de cultură, a fost presărată și cu momente critice, fără să se poate vorbi de o ruptură radicală între ei. Și, în cele din urmă, fiecare și-a pus amprenta asupra celuilalt. În relația ce s-a

---

¹⁵¹ IBIDEM, p. 375.

¹⁵² IOAN P. CULIANU, *Prefață*, în: MIRCEA ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase. 4. De la epoca marilor descoperiri geografice până în prezent*, Volum coordonat de Ioan Petru Culianu, Cu contribuții de Peter Bolz, David Carrasco, Maria Susana Cipolletti, Heinrich Dumoulin, Henri Maspero, John Mbiti, Nelly Naumann, Richard Schaeffler, Waldemar Stöhr și Hans A. Witte, Traducere din limba germană de Maria-Magdalena Anghelescu, Ed. Polirom, Iași, 2007, p. 11.

înfiripat între ei, ideile creștine au ocupat un loc aparte. Și în acest sens părerile au fost însă împărțite, de multe ori chiar contradictorii.

Abstract: *Departure from Masters. Mircea Eliade's Christianity in I.P. Culianu's Vision*

Many pages have been written about the relationship between Mircea Eliade and I.P. Culianu, but the subject is still open for the future. The master-disciple relationship they established during time was often scattered with moments of tension. Anyway, every time we remember the name Culianu, it will stand beside his master's name from Chicago, whose place he took after the latter's disappearance.

The way in which Christianity is analysed in their work occupies a certain place. And thus, because along with a few other situations, their visions regarding this theme seem contradictory. These pages want to be a preamble of a work about the Christian values in Mircea Eliade's thinking, which we have in progress.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLEN, DOUGLAS; DOEING, DENNIS, *Mircea Eliade. An Annotated Bibliography*, Garland Publishing, INC. New York & London, 1980.
2. ALTIZER, THOMAS J.J., *Mircea Eliade and the Dialectic of the Sacred*, The Westminster Press, Philadelphia, 1963.
3. ANTON, TED, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu*, Ediția a II-a românească revăzută, Traducere de Cristina Felea, Prefață de Andrei Oișteanu, Ed. Polirom, Iași, 2005.
4. BOLDIȘOR, ADRIAN, „A Controversy: Eliade and Altizer”, în vol.: *Mircea Eliade. Once Again*, Coordonator Cristina Scarlat, Lumen Publishing House, Iași, 2011.
5. CĂLINESCU, MATEI, *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecții*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
6. CORLESS, ROGER, „After Eliade, What?”, în: *Religion*, October 1993, Volume 23, No. 4.
7. CULIANU, IOAN PETRU, „Cuvânt înainte”, în: *Mircea Eliade; Ioan P. Culianu, Dicționar al religiilor*, Cu colaborarea lui H.S. Wiesner, Traducere de Cezar Baltag, Ed. Humanitas, București, 1993.
8. CULIANU, IOAN PETRU, *Mircea Eliade*, Ediția a II-a revăzută, Traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu, cu o scrisoare de Mircea Eliade și Postfață de Sorin Antohi, Ed. Nemira, București, 1998.
9. CULIANU, IOAN PETRU, *Studii românești. Fantasmе nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, Traduceri de Corina Popescu și Dan Petrescu, Ed. Nemira, București, 2000.
10. CULIANU, IOAN PETRU, *Dialoguri întrerupte. Corespondența Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Ediție îngrijită și note de Tereza Culianu-Petrescu și Dan Petrescu, Prefață de Matei Călinescu, Ed. Polirom, Iași, 2004.
11. CULIANU, IOAN PETRU, „Prefață”, în: *Mircea Eliade, Istoria credințelor și ideilor religioase. 4. De la epoca marilor descoperiri geografice până în prezent*, Volum coordonat de Ioan Petru Culianu, Cu contribuții de Peter

- Bolz, David Carrasco, Maria Susana Cipolletti, Heinrich Dumoulin, Henri Maspero, John Mbiti, Nelly Naumann, Richard Schaeffler, Waldemar Stöhr și Hans A. Witte, Traducere din limba germană de Maria-Magdalena Anghelescu, Ed. Polirom, Iași, 2007.
12. ELIADE, MIRCEA, „Notes for a Dialogue”, în: *The Theology of Altizer: Critique and Response*, Edited by John B. Cobb, Jr., The Westminster Press, Philadelphia, 1970.
  13. ELIADE, MIRCEA, *Jurnal*, Volumul II, 1970-1985, Ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, Ed. Humanitas, București, 1993.
  14. *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, Volum coordonat de Sorin Antohi, Traduceri de Corina Popescu, Claudiu Dumitriu, Ioana Ieronim, Cristina Ionică, Tereza Culianu-Petrescu, Ed. Polirom, Iași, 2000.
  15. GAVRILUȚĂ, NICU, *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale*, Prefață de Moshe Idel, Ed. Polirom, Iași, 2000
  16. HANDOCA, MIRCEA, *Viața lui Mircea Eliade*, Ediția a III-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
  17. OIȘTEANU, ANDREI, *Religie, politică, mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
  18. ȚURCANU, FLORIN, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, Traducere din franceză Monica Anghel și Dragoș Dodu, Cu o prefață de Zoe Petre, Ed. Humanitas, București, 2005.